

Inhoudsopgave

Woord vooraf	7
Inleiding	9
A Luthers leven	11
1. Luther de monnik	12
<i>'Ik probeerde vroom te zijn'</i>	
2. Luther is voorbereid	16
<i>'Zoek jezelf alleen in Christus'</i>	
3. Luther is ziek	20
<i>'Kortom, ik ben dood geweest'</i>	
4. Luther is gelovig	24
<i>'Zonden zijn vergeven als je gelooft dat ze zijn vergeven'</i>	
5. Luther is er	28
<i>'Het verschil aangewezen tussen wet en Evangelie'</i>	
B Luthers ervaringen	33
6. Luther is vertwijfeld	34
<i>'Een ontzettende angstkreet'</i>	
7. Luther is zwakgelovig	38
<i>'Een vonkje geloof'</i>	
8. Luther is heilig	42
<i>'Ren naar Christus, de Dokter, toe'</i>	
9. Luther is vrij	45
<i>'Door en door blij'</i>	
C Luthers relaties	49
10. Luther is zoon	50
<i>'Aan mijn lieve vader'</i>	
11. Luther is boeteling	56
<i>'De wet is een grote berg'</i>	

12. Luther is echtgenoot	61
<i>'Dansen op een bruiloft'</i>	
13. Luther is vijand	66
<i>'Veren en een ei'</i>	
D Luthers werk	71
14. Luther is exegeet	72
<i>'Open deuren naar het paradijs'</i>	
15. Luther is prediker	76
<i>'Houd je aan de heilige tekst'</i>	
16. Luther is pastor	80
<i>'Kom op, luie donder!'</i>	
17. Luther is bedelaar	84
<i>'Na honderd jaar een bedelaar'</i>	
E Luther in later tijden	89
18. Luther is hoogmoedig	90
<i>'Pater Duijnstee geeft antwoord'</i>	
19. Luther is antisemitisch	95
<i>'Moordenaars tot in eeuwigheid'</i>	
20. Luther is huisvriend	100
<i>'De kwade houthakker'</i>	
21. Luther is achterhaald	104
<i>'Luther is Paulus'</i>	

Kan ik Luther leren kennen? Is het mogelijk om iemand van vijfhonderd jaar geleden te ontmoeten? Ja, dat kan – als ik mij tenminste van twee dingen bewust ben. Het eerste waarover ik moet beschikken om kennis te maken met Luther, is het vertrouwen dat hij een mens was zoals wij. Ondanks de afstand in tijd en cultuur, ondanks alle verschillen, is het toch mogelijk hem te leren kennen. Volgens het postmodernisme kan zo iets niet: als ik teksten van een ander lees, zou ik daarin alleen maar mijn eigen gedachten en meningen vinden. Maar een dergelijk wantrouwen slaat elk denken dood en maakt elke ontmoeting onmogelijk.

Het is gemakkelijker om Luther te ontmoeten dan welke van zijn tijdgenoten ook. Hij heeft uitzonderlijk veel geschriften nagelaten, en bovendien was hij erg openhartig. In tafelgesprekken vertelde hij waaraan hij dacht en wat hij vond, in brieven schreef hij over zijn gevoelens en emoties. Daarin is Luther uniek. Vergeleken met wat we over Luther weten, weten we maar een fractie over het (gevoels)leven van Calvijn.

Toch is er ook een andere zijde in de ontmoeting met Luther. Luther was anders dan wij. Hij kreeg een grondige middeleeuwse opleiding, groeide op in angst voor toverij en hekserij, sprak gemakkelijker Latijn dan Duits, en veel van onze tijd en cultuur zou hij niet hebben begrepen, of – als hij het wel had begrepen – hebben veroordeeld. Er is dus ook afstand.

Beide kanten komen in dit boek naar voren. Bij het lezen van sommige hoofdstukken en teksten van Luther zul je je verbazen over de actualiteit. Je zult dingen herkennen die de ontmoeting met de reformator hopelijk aangenaam zullen maken. Maar ik schrijf ook over de afstand. Telkens weer hebben mensen in later tijden Luther geclaimd voor hun eigen overtuiging en gebruikt voor hun eigen levenshouding. Zo iets

gaat altijd mis. Om de kennismaking met Luther aangenaam te houden, is het goed dat je ook dit laatste beseft.

Luther was een mens, en daarin ligt de mogelijkheid voor de ontmoeting. Luther was ook maar een mens, en daarin ligt de noodzaak om geen volgeling van Luther te willen zijn, maar van Jezus Christus.

Apeldoorn, augustus 2021

Dr. Gert van den Brink

Het *Luther-Jahrbuch* (*LJb*) is een invloedrijk Duits tijdschrift dat inmiddels toe is aan de achtentachtigste editie. Elk jaar geeft het *LJb* een overzicht van de boeken en artikelen die over Luther verschenen zijn. Je mag er wel ongeveer een dag voor uittrekken om alleen al dat overzicht te lezen! Laat staan dat je zelf alle boeken en artikelen zou lezen die er over de reformator verschijnen. Onvoorstelbaar hoeveel er over hem geschreven is en wordt! Valt er bij zo'n stortvloed aan publicaties nog wel wat nieuws of eigens te zeggen?

Ik denk van wel. Volgens mij is dit boek er niet een van dertien in een dozijn geworden. In eenentwintig hoofdstukken bespreek ik evenzoveel thema's over het leven, het werk en de invloed van Luther. Bij elk hoofdstuk vind je ook een of meer citaten – meestal van Luther zelf, soms van iemand anders. Maar het boek is meer dan een selectie citaten die ik heb voorzien van een aantal op- en aanmerkingen. Het is eerder omgekeerd: ik geef aan wat ik graag over Luther wil doorgeven en vervolgens kun je bij dat thema ook nog iets lezen van Luther zelf. Vandaar dus die volgorde: eerst mijn woorden over het betreffende thema, dan het fragment.

Het is mijn bedoeling dat je als lezer zodoende een behoorlijk compleet beeld van Luther krijgt en hem als het ware persoonlijk ontmoet, zonder dat je daarvoor een enorme berg boeken en artikelen hoeft door te werken. Ik deel als het ware mijn eigen ontmoeting met Luther op zo'n manier dat jij ook op een aangename manier met hem kunt kennismaken.

De structuur van dit boek is als volgt. Allereerst is er de hoofdingeling in vijf groepen:

- A. Luthers leven
- B. Luthers ervaringen

- C. Luthers relaties
- D. Luthers werk
- E. Luther in later tijden

Elke groep bevat vier of vijf hoofdstukken, en elk hoofdstuk omvat, zoals gezegd, een tekst van mij en een of meer teksten van (gewoonlijk) Luther.

Sommige van de hoofdstukken vinden hun oorsprong in columns die ik in 2020 heb geschreven voor het *Reformatorisch Dagblad* (RD). Wie die columns destijds heeft gelezen, zal hier en daar bekende stukken tegenkomen. Maar ik heb mijn teksten van toen opnieuw doorgenomen en bewerkt. Ik bedank het RD hartelijk dat ik de columns van toen voor dit boek mocht hergebruiken. Dankzij die columns is ook het idee van dit boek geboren.

Ik maak ten slotte nog een opmerking over de vertalingen. Regelmatig heb ik dankbaar gebruikgemaakt van bestaande vertalingen van de teksten van Luther, maar in alle gevallen heb ik toch ook zelf de oorspronkelijke tekst erbij genomen. Daarom heb ik bij geen van de teksten naar bestaande vertalingen verwezen. Wie meer van Luther wil lezen, kan uitstekend terecht in de twee delen *Luther Verzameld*, uitgegeven in 2016 door Kok en verschenen onder redactie van professor Herman J. Selderhuis. Een goede selectie van de *Tafelgesprekken* werd in 2019 gepubliceerd door de *Luther Heritage Foundation*.

A

Luthers leven

Martin Brecht schreef drie dikke delen over Luthers leven. Zoveel is er dus over Luther bekend (deze biografie is ook in het Engels vertaald, dus als je die wilt lezen kun je kiezen uit Engels of Duits). Ik geef geen biografie, maar vertel wel over enkele belangrijke aspecten van Luthers leven. Aspecten die ook belangrijk waren voor Luther zelf. Als hijzelf vijf onderwerpen had moeten kiezen, had hij misschien wel precies de vijf onderwerpen gekozen die je in dit boek aantreft.

1 Luther is monnik

Stel, je bent in de boekwinkel om een cadeautje te kopen. Voor je neefje, je zusje, je broertje of een ander kind. Er liggen twee kinderboeken: een gaat over Calvin, een over Luther. Welke kies je? Waarschijnlijk die over Luther, want die zal vast boeiender zijn: een jochie dat opgroeit in de duistere middeleeuwen en dat als kind van alles beleeft, spannend! Maar om eerlijk te zijn is er minder over Luthers jeugd bekend dan de kinderboekenschrijvers doen geloven. Veel van wat je in kinderboeken over Maarten Luther leest, is verzonnen. In de *Tafelgesprekken* staan hooguit een paar anekdotes over zijn belevenissen als kind. We weten dat hij op 10 november in Eisenach is geboren, waarschijnlijk in 1483 – maar het zou ook 1484 kunnen zijn geweest.

Gelukkig is er wel veel meer bekend over Luthers tijd als monnik en priester in het klooster. Er zijn brieven, collegeaantekeningen en boeken uit die kloostertijd. Bovendien heeft hij later ook vaak en uitvoerig over zijn tijd in het klooster verteld. Dit eerste gedeelte, met als titel 'Luthers leven', begint daarom niet met zijn jonge jaren, maar met Luther als monnik. Dat is de periode vanaf 1505, want toen deed hij intrede in het Augustijnenklooster van Erfurt.

Als je niet beter wist, zou je denken dat Luther een onbekende monnik was die de hele dag stilletjes in zijn cel zat te mediteren, in de kapel lag te bidden of in gedachten verzonken door de kloostertuin schuifelde. Zonder verplichtingen, zonder agenda, zonder drukte. Niets is echter minder waar. Hij viel al vroeg op door zijn scherpzinnigheid, kwaliteiten en ijver. De overste van het klooster, Johann von Staupitz, wilde hem als zijn opvolger, en Luther werd verplicht om professor te worden. Luthers dagen waren daarom overvol. Hij was priester, prediker en hoogleraar, had opzicht over meerdere kloosters, moest colleges voorbereiden en geven, en klaagde over de vele brieven die hij dagelijks had te schrijven. Kortom, Luther stond midden in het leven van zijn tijd.

Vijftien jaren lang (van 1505 tot 1520) heeft hij zijn eenzame geestelijke strijd gevoerd, op zoek naar een genadig God. Langzaam, o zo langzaam leerde hij het Evangelie van Gods vergeving kennen. Stap voor stap kwam hij tot meer helderheid. Wat is er indrukwekkender dan zo'n intense en oprechte zoektocht naar genade en zekerheid, zou je denken.

Er is heel veel onderzoek gedaan naar de opvattingen van Luther in de tijd dat hij monnik was. Dat is begrijpelijk omdat zijn geschriften van vóór de geestelijke doorbraak veel inzicht geven in zijn ontwikkeling en in de groei van zijn overtuigingen. Toch heeft Luther zich in later jaren opvallend kritisch over die vijftien jaren uitgesproken. Verassend genoeg heeft hij die periode niet benoemd als een oprechte zoektocht van een bekommerde gelovige. Ook niet als een ontwikkeling van een zwakgelovige naar een sterkgelovige. En ook niet als een heilsweg die in stadia doorlopen wordt, en die aangeeft hoe God Zijn volk bekeert. Integendeel, Luther beschouwde de jaren dat hij monnik was als een tijd van hoogmoed, blindheid en verzet tegen God. Een tijd van opstand tegen Christus. Hij heeft zijn eigen geestelijke weg dan ook nooit aan anderen voorgeschreven, en die ook niet aan anderen voorgehouden als een voorbeeld van hoe het kon of moest.

Luther heeft nooit zijn eigen *leven* aan anderen opgelegd, voorgehouden of aangeprezen. Wel zijn *leer*, het Evangelie van vergeving en redding door de dood van Christus. Als je dit boekje over Luther leest, moet je het dus niet lezen als een bekeringsgeschiedenis waar je je eigen schamele leven naast moet leggen. Tegen Luthers diepe en krachtige emoties leg je het waarschijnlijk af. Je kunt het beter lezen als een boek over een man die een bedelaar was, en aan een andere bedelaar (aan jou dus) vertelt waar er brood te krijgen is.

‘Ik probeerde vroom te zijn’

In 1529 vertelde Luther het volgende in een preek:

Als ik mij ergens op wil beroemen, dan neem ik een zak vol zonden mee. Het zijn geen grove zonden, maar geestelijke zonden, net zoals bij Paulus. Hij lasterde Christus, minachtte het Evangelie en doodde de vrome apostelen die het Evangelie brachten. Er is geen grotere moordenaar in het hele Nieuwe Testament te vinden dan Paulus, ook al was hij geen losbandig, lichtvaardig mens.

Zo zijn wij ook geweest. Hoe groter heilige in het klooster iemand is geweest, des te meer is hij een windbuil. [...] Je ziet dus wat voor een geduld Christus met ons heeft gehad. Het ging niet om onbeduidende dingen, maar om de meest erge dingen. Paulus was een lasteraar van Christus, door middel van Gods Woord verachtte hij het bloed van Christus. En ook wij hebben op een goddeloze manier ons onderwijs gegeven. [...]

Des te groter een zondaar Paulus was, des te meer barmhartigheid heeft hij gekregen, zodat niemand trots zou zijn op zijn eigen verdienste. Ikzelf was een monnik die in alle ernst probeerde vroom te zijn. Maar hoe dieper ik daarin zat, des te grotere schurk en doodslager was ik. Wij kunnen wel met Paulus zeggen: ‘God zij dank dat Hij ons, onbeduidende mensen, uit zulke grote gruwelijke zonden heeft gehaald, heeft verlicht en de zonden heeft vergeven.’

Het is waar, ik ben een vrome monnik geweest en ik heb de regels van mijn orde zo streng gehouden, dat ik wel kan zeggen: als er ooit een monnik in de hemel is gekomen door zijn monnikendom, dan zou ik er ook binnen zijn gekomen. Al mijn kloosterbroeders die mij hebben gekend, zullen dat kunnen bevestigen. Want als het nog langer had geduurd, zou ik mijzelf doodgemarteld hebben met waken, bidden, lezen en andere inspanningen.

Ik heb als monnik Christus dagelijks gekruisigd en Hem gelasterd, want mijn vertrouwen was verkeerd en dat vergezelde mij toen onophoudelijk. Aan de buitenkant was ik niet zoals de andere mensen – rovers,

onrechtvaardigen, overspelers. Ik hield mij immers aan de bepalingen van kuisheid, gehoorzaamheid en armoede. Ik was vrij van de zorgen van het tegenwoordige leven, en helemaal toegewijd aan vasten, waken, gebeden, het lezen van de mis enzovoorts. Maar toch voelde ik onder deze heiligheid en onder dit vertrouwen op mijzelf voortdurend wantrouwen, twijfel, angst, haat en lastering tegen God. Mijn gerechtigheid was niets anders dan het riool en het allerzoetste machtsgebied van de duivel. Want de duivel houdt wel van dergelijke heiligen en hij beschouwt ze als heerlijke lekkernijen, als ze hun eigen lichamen en zielen te gronde richten. Zij beroven zichzelf immers van alle zegeningen van Gods weldaden. Sterker nog, in hen regeert de grootst mogelijke goddeloosheid, blindheid, twijfel, verachting van God, onkunde als het over het Evangelie gaat, ontwijding van de sacramenten. Christus wordt gelasterd en vertrapt, en alle goede gaven van God worden misbruikt. Kortom, zulke heiligen zijn de gevangen slaven van satan.

In 1520 maakte Lukas Cranach dit portret. Luther wordt afgebeeld als een monnik, dus blijkbaar is hij een loyale christen. Zijn blik is ernstig, alles in het portret moet eraan meewerken om de indruk te wekken dat Luther een integere en betrouwbare persoon is. Opvallend is dat zijn gezicht ingevallen is, nogal anders dan aan het einde van zijn leven.